

Llibres d'història contemporània

per Jordi Llorens i Vila

Els anys del liberalisme

En els darrers mesos s'han publicat alguns treballs d'interès que tracten, des de vessants diversos, d'aspectes relacionats amb la difícil construcció de l'estat liberal a Espanya. La guerra del Francès (1808-1814) va ser un episodi extraordinàriament complex que va significar un punt d'inflexió fonamental en la dinàmica política, ideològica i social d'Espanya i de Catalunya: el primer trencament de l'edifici de l'Antic Règim i la primera eclosió del liberalisme polític; o, com molt bé assenyala Jesús Millán, l'ingrés de les nostres societats en el món contemporani i el motor del pas del «poble del regne» al «poble de la nació». Núria Sauch ha tingut cura de l'edició del volum col·lectiu *La Guerra del Francès als territoris de parla catalana* (Afers, Catarroja-Barcelona, 2011), que recull les conferències i comunicacions presentades a la Jornades d'estudi que, en ocasió del bicentenari de les batalles del Bruc, van tenir lloc en aquest municipi de l'Anoia els dies 23, 24 i 25 de maig de 2008. Les ponències van anar a càrrec de reconeguts especialistes: Maties Ramisa analitzà la dominació francesa a Catalunya que només aconseguia ser sòlida a les ciutats, però que a penes controlava el camp; Antoni Moliner reconstruí alguns dels episodis de la resistència catalana a l'invasor, com ara l'heroica i alhora inútil defensa de la ciutat de Girona; mentre que Jesús Millán centrà el seu treball en la incidència que el conflicte va tenir en la descomposició de les estructures de l'Antic Règim. D'altra banda, el volum inclou un gran nombre de comunicacions que són ben representatives de l'estat actual de la recerca. En aquest sentit, cal destacar sobretot el treball a partir de fonts fins ara inèdites o si més no poc explotades: és el cas de la correspondència privada, de la documentació judicial i notarial, dels registres parroquials, de les fonts d'origen familiar, de la literatura popular, de les fonts iconogràfiques i fins i tot del registre arqueològic. Tot plegat ens dóna una idea de l'enorme trasbals que, en tots els camps, va significar la guerra del Francès a casa

nostra. Una tragèdia col·lectiva que va posar fi, si més no momentàniament, a l'expansió econòmica i demogràfica catalana del set-cents.

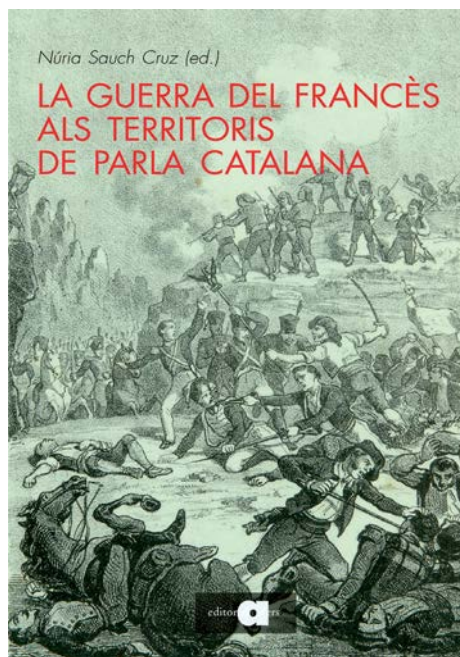
L'historiador barceloní Felip de Vicente ha escrit un assaig de conjunt sobre l'evolució i les realitzacions del liberalisme espanyol des de l'aprovació de la Constitució de 1812 fins a la Dictadura de Primo de Rivera (*¡Viva la Pepa! Los frutos del liberalismo español en el siglo XIX*, FAES, Madrid, 2009). L'autor fa un meritori treball de síntesi que fa accessible a un públic ampli, culte però no especialista en el tema, la feixuga història de l'Espanya del període 1812-1920; al llarg de les tres-cents pàgines del volum, l'autor repassa la interminable successió de constitucions, lleis fonamentals (algunes de les quals han tingut una vida més que llarga), personatges rellevants i fites remarcables del liberalisme, tant dels seus elements més conservadors (des de Martínez de la Rosa fins a Maura) com dels més progressistes (de Mendizábal a Canalejas). Com a bon coneixedor del fet català que és, l'autor subratlla la importància del catalanisme liberal, des de la pionera aportació de Valentí Almirall fins a Cambó. Amb tot, sorprèn l'absència de més referències a l'escola conservadora catalana i, en concret, al seu cap de brot, l'influent periodista Mañé i Flaquer. En definitiva, es tracta d'un bon treball de síntesi, potser excessivament optimista en relació amb l'obra de govern del liberalisme polític, i no exempt d'una certa polèmica en relativitzar el caràcter centralista i unitarista de l'edifici bastit a Espanya arran de la caiguda de l'aparell de l'Antic Règim.

Esbrinar els orígens del periodisme modern a casa nostra és l'objectiu de l'estudi que, amb el títol de *L'arrencada del periodisme liberal. Política, mercat i llengua a la premsa catalana, 1833-1874* (Eumo, Vic, 2010), ha escrit el catedràtic de periodisme Jaume Guillaumet. En el seu documentat estudi Guillaumet demostra com la llibertat d'impremta —principi fonamental reconegut, si més no en teoria, per tota la legislació liberal vuitcentista—, juntament amb els canvis econòmics,

demogràfics i culturals d'aquells anys, va fer possible la multiplicació de diaris i periòdics de tota mena al país. En total, segons registra Guillaumet, entre 1833 i 1874 van aparèixer a Catalunya cent trenta-set diaris, noranta-sis dels quals a la ciutat de Barcelona. Val a dir, però, que la complexa dinàmica política del regnat d'Isabel II i del Sexenni Democràtic i les sovintejades declaracions de l'estat de guerra van determinar el caràcter efímer de la major part de les publicacions; en aquest sentit, el cicle del periodisme liberal espanyol va ser sensiblement més tardà i més curt que el d'altres estats europeus com ara França o el Regne Unit. D'entre totes les capçaleres aparegudes entre 1833 i 1874 cal recordar especialment el «Diario de Barcelona», que, tot i nascut el 1792, adquirí una dimensió moderna el 1838 sota la propietat i la direcció d'Antoni Brusi; amb tot, la seva immensa projecció ciutadana només va forjar-se definitivament a partir de 1865, quan Joan Mañé i Flaquer va accedir a la direcció del periòdic. Des d'aquest moment i fins al tombant de segle, el «Diario» va ser el portaveu més caracteritzat del conservadorisme tèbiament regionalista de la burgesia catalana. Guillaumet, com no podia pas ser d'altra manera, analitza detalladament l'aparició de les primeres publicacions periòdiques escrites en llengua catalana; el balanç és certament decebedor, ja que el català, exclòs completament dels diaris, només va tenir una minsa presència, tot i que certament cada cop més notòria, en els setmanaris polítics humorístics (com fou sobretot el cas de «La Campana de Gràcia») i culturals, en què sobresortí la revista «La Renaixensa».

L'historiador de l'economia Francesc Cabana ha afeït un nou volum a la seva ja extensa bibliografia: *La burgesia emprenedora* (Proa, Barcelona, 2011), en què incideix en allò que ha estat la seva reflexió i el seu camp de recerca des de fa molts anys: l'existència a la Catalunya contemporània d'un seguit d'empresaris que van contribuir de manera decisiva a la transformació de Catalunya en un país modern i a l'avantguarda d'Espanya. Val a dir, però, que si bé l'assaig de Cabana té un abast cronològic de gairebé dos segles, ens interessa destacar-ne sobretot el XIX, perquè, llevat d'algunes excepcions prou significatives, l'alta burgesia catalana només va ser realment emprenedora en sentit ampli en els primers decennis del liberalisme quan va saber bastir un edifici industrial sòlid i una economia prou estructurada malgrat les limitacions de tota mena. Aquest dinamisme econòmic, que sovint va anar acompanyat d'una visió de país renovadora en el camp del mecenatge cultural i fins i tot d'un projecte

polític agosarat (el catalanisme), va estroncar-se cada cop més en arribar el segle XX, i de manera particular des de les acaballes del franquisme, quan la venda d'empreses a multinacionals i el viure de renda van esdevenir la norma de conducta més habitual. El volum, escrit de manera molt planera amb la voluntat d'arribar a un públic ampli, inclou la nòmina de moltes de les empreses i dels projectes econòmics que es van succeir al llarg del temps i dels seus avatars, i també les biografies d'alguns dels capitans d'indústria més rellevants. En definitiva, es tracta d'un treball que mereix

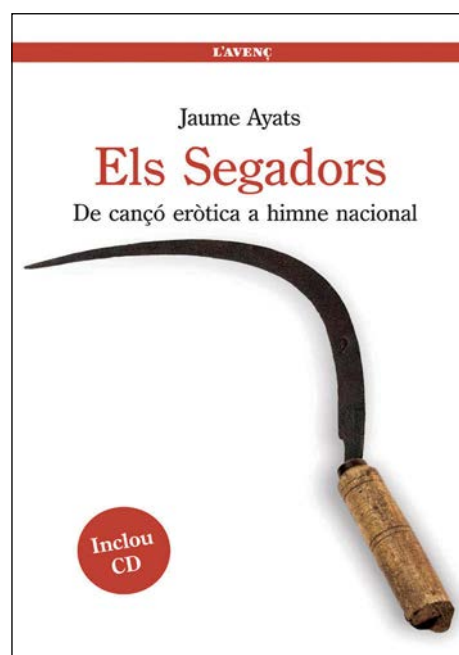
ser tingut en compte pel lector interessat en el nostre passat industrial, sobretot avui, que som en uns temps de recessió i de crisi.

El catalanisme, dels «Segadors» a la Joventut Nacionalista

Igual que altres nacionalismes coetanis —estats o perifèrics—, el catalanisme de final del segle XIX i dels primers anys del segle XX va construir els seus símbols identitaris, entre els quals no podia faltar un himne patriòtic. El musicòleg vigatà Jaume Ayats és autor d'un documentat estudi entorn d'«Els Segadors» (*Els Segadors. De cançó eròtica a himne nacional*, L'Avenç, Barcelona, 2011). Els orígens de l'himne són prou singulars: El 1892 el jove compositor Francesc Alió va publicar, en un recull de cançons populars catalanes, el text de 1640 (però amb l'afegit de la tornada escrita per Moliné i Brasés) i amb la melodia d'una cançó eròtica coetània.

Pocs mesos després l'Orfeó Català el va incloure en el seu repertori i cinc anys més tard Emili Guanyavents hi posava una nova lletra; a partir d'aleshores la cançó va esdevenir un símbol del catalanisme naixent. Ayats ressegueix amb cura els avatars de l'himne (tant de la seva versió històrica com de l'adaptació de Guanyavents), de la seva progressiva implantació pel territori català (tot seguint la xarxa ferroviària) i de les successives prohibicions que va patir, amb més o menys intensitat, entre 1900 i 1939, i també dels himnes substitutoris que, en un moment o altre, van sorgir («El cant de la senyera»,

fonament del qual és l'immens fons documental del biografat. Nascut al si d'una família representativa de la menestralia barcelonina, Joan Solé il·lustra molt bé la persistència i l'evolució d'una tendència del catalanisme (que nosaltres denominem *romàntic*) nascuda a final del segle XIX amb personatges tan representatius com Àngel Guimerà o Pere Aldavert i, en general, el món intel·lectual que girava al voltant del periòdic «La Renaixensa». Una manera romàntica d'entendre Catalunya i el catalanisme que, tot i que minoritària davant del catalanisme possibilista de dretes i d'es-

«La santa espina», «El cant del poble», «El virolai», «L'emigrant» o «L'estaca»). Un itinerari atzarós que va culminar, finalment, el 1993 quan «Els Segadors» fou declarat legalment l'himne nacional de Catalunya per una votació unànime del Parlament. El volum inclou un interessant CD amb una quinzena d'enregistraments, des d'un de 1900 fins a les darreres versions.

Com vam comentar no fa pas gaire en un article anterior, el separatisme català previ a la guerra civil ha centrat en els darrers anys, potser a redós del creixement del sentiment independentista, l'atenció d'alguns dels nostres historiadors. La darrera aportació en aquest camp ha estat el treball que ha escrit Joan Esculies entorn de la personalitat i l'actuació de Joan Solé i Pla (*Joan Solé i Pla. Un separatista entre Macià i Companys*, Edicions de 1984, Barcelona, 2011). Esculies ha fet una excel·lent biografia de Solé a partir de la bibliografia existent i d'un rigorós treball d'arxiu, el

querres, arribà fins als anys de la segona República. Solé, fill de pare republicà federal, s'inicià en els rengles catalanistes, quan era un jove estudiant de medicina, al Centre Escolar Catalanista i en d'altres entitats que s'aixoplugaven al voltant de la Unió Catalanista. El nacionalisme intransigent de Guimerà i el catalanisme social de Martí i Julià, metge com Solé mateix, van ser els dos pilars del seu catalanisme de pedra picada, que el van dur a presidir la vella Unió l'any 1917, en plena crisi del règim de la Restauració. Aliadòfil convençut, Solé fou l'ànima dels voluntaris catalans a la Gran Guerra, un dels mites més destacats de la cosmogonia catalanista, que ja fa anys va estudiar amb encert Martínez Fiol. Però el seu catalanisme abrandat contrastava amb la seva vida burgesa: metge reconegut, es guanyava molt bé la vida, i vivia abocat a la família, de manera que estava poc predisposat a emprendre accions arriscades. Potser per això no va voler secundar

Macià en els seus complots contra la dictadura de Primo de Rivera ni, anys més tard, va voler romandre al Palau de la Generalitat la nit del 6 d'octubre. Sí que va donar suport a l'efímera República Catalana de Macià i, malgrat que tenia una pèssima opinió de Companys i de la major part dels dirigents d'ERC, va acceptar el prec de Macià d'integrar-se, com a independent, a la candidatura d'ERC al Parlament de Catalunya. Aquesta decisió li complicà molt la vida: els nacionalistes radicals de Nosaltres Sols! l'acusaren de traïdor, alhora que els dirigents d'ERC se'n malfiaven. Amb l'esclat de la guerra, Solé, horroritzat per la violència faista, va tenir una intervenció directa en la salvació del monestir de Montserrat i en el rescat *in extremis* del cardenal Vidal i Barraquer. Solé i Pla escrigué al llarg de la seva vida un gran nombre d'anotacions en què exposava a raig la seva opinió de molts dels personatges que tractà. En general, el seu judici és dur: Tarradellas no era més que un saltataulells; Dencàs, un «mal subjecte», i Marcel·lí Domingo, «un dels homes més pillastres, més amoral, més sense escrúpuls»; però qui s'endú la pitjor part és, sens dubte, Companys, per a qui Solé no escatima els pitjors judicis (fins i tot li atribueix la responsabilitat intel·lectual de l'assassinat dels germans Badia). En definitiva, el llibre de Joan Esculies és una aportació de primer nivell al coneixement del separatisme català, dels seus ideals i de les seves contradiccions.

Des dels temps del Centre Escolar Catalanista (1886) i fins a l'actualitat, els diferents partits catalanistes han propiciat la fundació d'associacions juvenils més o menys vinculades als partits mare. Aquest és el cas de la Joventut Nacionalista de Catalunya (JNC), entitat que ha estudiat detalladament l'historiador sabadellenc Josep L. Martín (*Joventut Nacionalista de Catalunya. Escola de patriotes*, Afers, Catarroja-Barcelona, 2011). El treball, una adaptació de la tesi doctoral, repassa els orígens i l'evolució de la secció juvenil de CDC: el seu embrió es constituí al voltant de les primeres eleccions democràtiques de 1977, però no fou fins al 1980 que adquirí el seu format actual: una organització autònoma amb estatuts propis. La branca juvenil de CDC va tenir un creixement espectacular a redós de la influència electoral del partit: va passar de tenir uns tres-cents afiliats al moment de la fundació, a mil nou-cents, sis anys més tard, per a arribar a cinc mil quatre-cents l'any 1996. Com acostuma a succeir amb els seus equivalents d'altres partits, la JNC ha estat una escola de futurs quadres del partit i dels diferents nivells de poder que CDC i CiU han tingut des de la primera presidència de Jordi Pujol fins ara.

Al mateix temps, la JNC ha actuat manta vegada com una «llebre ideològica» que ha sacsejat el partit mare amb propostes ideològiques sovint incòmodes per a la direcció, com ara la reforma de l'Estatut, l'independentisme, el rebuig dels pactes amb el Partit Popular o les relacions, sempre complexes, amb UDC. Igualment, la JNC va reproduir dins el seu si la divisió del partit entre els sectors «pujolistes» i «roquistes», fet que va donar lloc a diferents enfrontaments interns. Com assenyala Martín, la militància de la JNC ha canviat amb els anys: hi ha hagut una creixent dretanit-

Joan Solé i Pla Un separatista entre Macià i Companys Joan Esculies

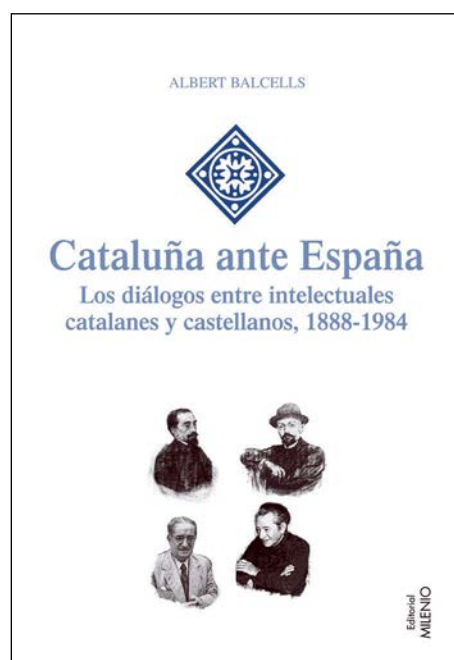
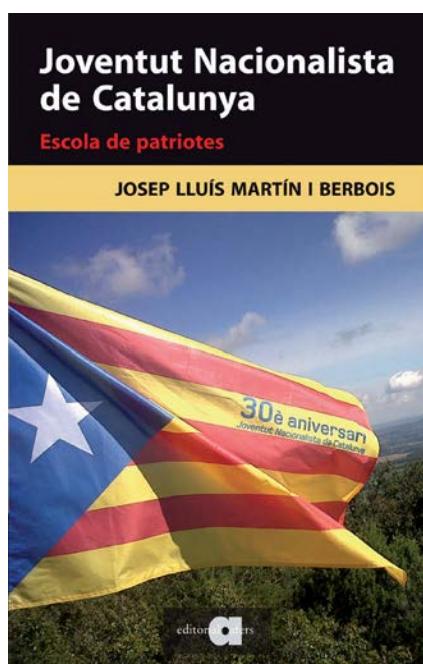
zació i un afermament de les tesis independentistes. Tanmateix, per tal de completar la radiografia de la JNC, hi trobem a faltar una major concreció de la distribució comarcal dels seus afiliats, i més referències a la seva extracció socioeconòmica. Amb tot, l'estudi de Martín esdevé una eina molt útil per a entendre més bé la dinàmica del catalanisme polític conservador dels darrers trenta anys.

Intel·lectuals, entre la cultura i la política

El problemàtic encaix de Catalunya dins l'Estat espanyol ha estat un dels grans problemes que ha tingut Espanya els darrers cent cinquanta anys. En un escenari marcat en gran part per la confrontació política i cultural, algunes veus han volgut, en un moment o altre, bastir ponts per al diàleg i l'entesa. El catedràtic Albert Balcells ha escrit un assaig prou esclaridor del que ha estat el diàleg intel·lectual entre Catalunya i Espanya

des de la pionera aportació de Menéndez y Pelayo fins a la veu aïllada de Miguel Herrero de Miñón (*Cataluña ante España. Los diálogos entre intelectuales catalanes y castellanos, 1888-1984*, Milenio, Lleida, 2011). Balcells, un dels intel·lectuals catalans que més s'han distingit al llarg dels anys a l'hora d'apropar el fet històric i cultural català al públic espanyol, demostra que només puntualment en èpoques de règims dictatorials alguns intel·lectuals castellans (probablement quantitativament molt pocs) han manifestat comprensió i fins i tot un cert grau de complicitat envers la cultura catalana;

tres anys, i que ja n'han passat prop de setanta-cinc del seu traspàs, el record en resta ben viu a la seva ciutat, de manera que ha estat recordat periòdicament en diversos homenatges i publicacions. En aquest sentit, la darrera aportació, i probablement la definitiva, ha estat el minuciós estudi biogràfic que ha escrit Àngels Casanovas: *Miquel Carreras Costajussà (1905-1938). Passió i compromís*, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona, 2011. Carreras cursà els estudis de dret i de filosofia i lletres i ja de ben jove destacà com a conferenciant, publicista i col·laborador de diverses

tanmateix, quan hi ha hagut un poder regional que ha volgut normalitzar l'ús de la llengua catalana, particularment en l'àmbit de l'ensenyament, s'ha produït un refredament i fins i tot una ruptura explícita des de la intel·lectualitat de la resta de l'Estat. La secessió cultural catalana, preconitzada pels autors modernistes de final del segle XIX, mai no estat acceptada pels homes de cultura de la Meseta. Avui, com durant els anys de la segona República, el tema de fons és el mateix: el món intel·lectual espanyol, més enllà d'algunes individualitats aïllades, no suporta l'existència d'una llengua catalana plenament normalitzada i d'una cultura nacional plena. Els temps de la pedagogia sembla que han acabat i només es pot seguir la política de la *conllevancia* que, ja fa vuitanta anys, preconitzava Ortega y Gasset.

Miquel Carreras ocupa un lloc destacat dins el món intel·lectual sabadellenc dels anys de la Generalitat republicana. Malgrat el fet que morí ben jove, a trenta-

iniciatives culturals sabadellenques. Des de 1928 fou arxiver-cronista de Sabadell, càrrec des del qual dugué a terme una tasca meritòria i unànimement reconeguda. Catalanista convençut, acollí amb satisfacció la proclamació de la República, participà molt activament en moltes de les iniciatives que van tenir lloc en aquells anys, com ara el debat entorn de la divisió comarcal de Catalunya, i conegué molts dels intel·lectuals més rellevants del moment o hi mantingué una relació epistolar. En esclatar la guerra participà en el salvament del patrimoni artístic i cultural de la ciutat i formà part del claustre de professors de l'institut-escola M.B. Cosió, que la Generalitat creà a Sabadell a final de 1936. Tanmateix, la seva incorporació a l'exèrcit republicà (sobta que malgrat el seu extens currículum fos incorporat a files com a simple soldat ras d'infanteria) la primavera de 1938 estroncà la seva activitat ciutadana. Va ser destinat a la 153 Brigada Mixta, una unitat

militar dominada pels anarquistes i amb una existència molt tèrbola, i va participar a la batalla del Segre. Fou allí on un dia d'agost de 1938 va trobar la mort enmig de circumstàncies misterioses: oficialment va ser mort en intentar passar a l'exèrcit franquista, però tot sembla indicar que fou assassinat per ordre del comandament republicà, potser, com aventura Casanovas, per tal d'eliminar un testimoni incòmode d'allò que passava a la brigada. Així acabà la trajectòria d'un home de fermes conviccions catalanistes i democràtiques, una víctima innocent més d'un conflicte que mai no hauria d'haver estat.

Memòria de president

L'expresident Jordi Pujol ha publicat el tercer i darrer volum de les seves memòries (Proa, Barcelona, 2012), que agafa el període 1993-2011. Al llarg d'una mica més de tres-centes pàgines, Pujol repassa els darrers deu anys del seu mandat com a president de la Generalitat. Una etapa que començà molt favorable per als objectius de CiU, ja que a la bonança econòmica general s'afegia el fet que la coalició disposava d'una còmoda majoria absoluta al Parlament de Catalunya i podia exercir una gran influència en la política espanyola a redós dels governs minoritaris del PSOE, primer, i del PP, després. En efecte, la feblesa dels governs de Felipe González i de José M. Aznar va ser utilitzada hàbilment pel catalanisme possibilista per tal d'incrementar la capacitat d'autogovern de Catalunya i aconseguir fortes inversions estatals per a les infraestructures catalanes. Aquesta situació, però, va canviar quan CiU va

perdre la majoria absoluta al Parlament de Catalunya i encara més quan el PP va obtenir la majoria absoluta a les eleccions generals del 2000. El canvi de cicle es materialitzava finalment a Catalunya el desembre de 2003 amb la formació del primer govern Tripartit i la llarga travessa del desert de la coalició CiU i del seu nou dirigent, Artur Mas. Com va fer en els dos primers volums, Pujol recorda la ingent obra de govern del vintenni convergent, alhora que no defuig pas l'autocrítica en reconèixer alguns dels seus errors polítics i fins i tot personals, com ara el suport a la LOGSE o l'excés de teatralitat que envoltà la signatura del pacte del Majestic. El volum és ple de referències a molts dels dirigents polítics amb els quals tractà; a voltes ho fa amb reconeixement (Felipe González, el primer Aznar), a vegades amb pregona desconfiança (Maragall), i en ocasions amb duresa (Pere Esteve, Carod-Rovira, Vidal-Quadras). El volum, però, no és solament un llibre de memòries en sentit estricte, sinó que és també, i molt, una reflexió de país. Escrit sota la influència de la sentència del Tribunal Constitucional sobre l'Estatut i enmig d'una devastadora crisi econòmica que pot provocar la desestructuració social del país i una severa involució autonòmica, posa de manifest el desencís de Pujol envers l'encaix de Catalunya dins l'Estat espanyol i el rotund fracàs de la pedagogia catalanista que ell tant va impulsar. El lector pot arribar a la conclusió que el catalanisme polític, nascut el darrer terç del segle XIX amb una clara vocació regeneracionista de l'Estat, sembla trobar-se avui en un cul-de-sac de molt difícil sortida.

BIBLIOTECA SERRA D'OR

NOVETATS

► Joan Layret i Pons (1911-1975)

Una generació trencada

FRANCESC MASRIERA I BALLESCÀ

Joan Layret i Pons és testimoni clar de la diversitat de republicans que van patir el pas de la il·lusió a la desfeta. A l'exili va participar en tasques humanitàries i en la resistència, amb l'esperança d'aconseguir una Catalunya lliure acabada la Segona Guerra Mundial.

Publicacions de l'Abadia de Montserrat

Ausiàs Marc, 92-98 int. - 93 245 03 03 - comanda@pamsa.cat - www.pamsa.cat

